

Rhododendron for Nord-Norge

- av FAGUS Rådgiver Kristian Nyvoll

Utvalget av planter egnet til bruk i offentlige grøntanlegg og i masseplantninger blir gradvis mindre jo lenger nord i landet man kommer.

Svartelista fører nå i tillegg arter som gjennom flere 10-år har vært de enkleste og billigste alternativene til mange grøntanlegg. Jeg vil fremheve betydningen av å bruke tilpassede sorter og herkomster egnet for Nord-Norge!

I Tromsø arktisk-alpine botniske hage har vi flere ulike plantesamlinger, de kan være tilegnet spesielle planteslekter og – familier, eller omfatte geografiske områder.

Samlingene skal åpne for forskning, og bevaring av arter, men flere av plantene er utplantet på grunn av sin pryddverdi. De fleste artene og sortene er «små-vokste» noe man kan assosierer med fjellområder eller som man finner de i arktiske områder. De er meget vakre, og mange av disse er svært godt egnet for dyrking i privat-hager! Det er likevel ikke gitt at de er egnet i masseplantninger for grøntanlegg. De kan være aktuelle som kulturer i planteskoler, men blir likevel for kostbare i innkjøp til store anlegg.

Store rhododendron-beplantninger synes å være vanlige i byer og tettsteder lenger sør, men omtrent fraværende i nord. I Tromsø arktisk-alpine botaniske hage har vi en egen samling for rhododendron og andre lyngvekster. De eldste buskene er fra 1992, og har overlevd og vokst seg til gjennom varierende vekstsesonger og vintre.

På den nordlige halvkule finnes det en lang rekke av arter som vokser over skoggrensen, og dermed må regnes som alpine arter. Rhododendron-samlingen i botanisk hage inneholder nå om lag 200 arter og sorter. De siste årene har vi opplevd en økende interesse for denne samlingen både innenlands og internasjonalt. Noen av plantene viser kvaliteter som jeg mener gjør de aktuelle for utplanting i offentlige anlegg!

Vekstfaktorer for Rhododendron i Nord-Norge

I butikker og hagesentre tilbys både rhododendronjord og – gjødsel. Det fokuseres på at jorda må være sur og at man må unngå kalk. Jeg vil heller fremheve behovet for at jordsmonnet må være lett og ha god drenering. Tradisjonell jordblanding for rhododendron, med en stor andel torv blir for kompakt og tung. Vann blir stående, jordtemperaturen holdes lav, og telen tiner altfor sent om våren. En lettere jordblanding med andeler av grus og sand vil bidra til at vann ikke blir stående og at jorda tiner raskere om våren. Når jorda tiner raskt får røttene tilgang til vann og faren for sviskader på det vintergrønne bladverket avtar. Grus, sand, bark, kompost og torv er komponenter vi bruker i jordblandinger til Rhododendron. Høy andel av grus og sand i jordblandingen gir luft, god drenering, og rask opptining om våren, men også fare for tørke og utvasking av næringsstoffer. Buskene trenger næring, men for sterk og for sen gjødsling med Nitrogen kan føre til forsinket avmodning av nyveksten, med påfølgende frostskafer. Det mest av Rhododendron er vintergrønne busker, og trenger vann tidlig om våren.

Gode vekstvilkår vil medføre rikere blomstring, tettere og bedre utviklet bladverk. Gode vekstvilkår innbefatter lé for sterke vinder og kaldtrekk, gode lysforhold gjerne sørvendt. Lenger sør blir det anbefalt å plante rhododendron i halvskygge under trær. Her nord får man rikest blomstring når plantene står med god lyseksposering.

Tidlig nattefrost og lave vintertemperaturer er en trussel for rhododendron i innlandsområder både i Nord-Norge og sørover. Kyst og fjordstrøkene i Nordland og Troms har vekstforhold som åpner for bruk av rhododendron.

Arter og sorter av Rhododendron egnet for Nord-Norge

Jeg vil videre presentere arter og sorter av rhododendron som har vist seg hardføre gjennom flere år. Felles for disse er at de har vokst seg til og blir 30 cm eller høyere, at de har en ganske kompakt vekst og har tett bladverk.

Bilde 1: *Rhododendron myrtifolium* i Tromsø arktisk-alpine botaniske hage

«Karpatalperose» *Rhododendron myrtifolium* er kompakt ca. 30-40 cm høy. Har tett og mørkt «tyttebær» bladverk. Arten blomstrer rikt hvert år, og er den beste arten blant Alperosene. Dessverre er den ikke vanlig i sortimentet fra planteskolene.

Vi har en naturhybrid *Rh. x intermedium* som viser seg sterkere enn foreldre artene (*Rh. ferrugineum* og *Rh. hirsutum*). Denne har et noe lysere bladverk enn *Rh. myrtifolium*, men har ellers gode egenskaper.

«**Lapprose – gruppen**» består av mange arter men kun en vokser i Norge, resten finner man i Himalaya og Kina. Dette er høyfjellsarter og byr på utfordringer også for oss. Blant annet gir fuktige vintrer omfattende bladskader som skjemmer buskene. Flere arter og sorter er tilgjengelige fra planteskolene, og vi har et greit utvalg i botanisk hage. Jeg begrenser meg og nevner hybriden ***Rhododendron x 'Frosthexe'*** som er den beste sorten hos oss. Den er om 30 cm, høy og riktblomstrende med lilla blomster.

Bilde 2: *Rhododendron x 'Frosthexe'*

Fra Alperoser og Lapproser vil jeg fortsette med de storbladede eviggrønne rhododendronene som åpner for mange arter og enda flere sorter.

Taliensia-gruppen representerer hva vi regner som et gjennombrudd for rhododendron i Tromsø. Artene i denne gruppen kommer fra Himalaya og Kina. Dette er en gruppe med mange gode egenskaper. Flott bladverk og kompakt vekst er noe som gjelder de jeg fører her. Flere av artene i denne gruppen har et filtaktig belegg – indument på undersiden av bladene som kan ha sterke farger og bidrar til pryddverdien! Blomstene er hvite med innslag av rødt og rosa – som «fruktblomster», men noen av disse artene har så langt framvist kun svak blomstring.

Rhododendron adenogynum er en av de beste artene vi har i Tromsø! Buskene er nå ca. 50 cm og høye og kompakte, men arten oppgis å bli større. De blomster rikt med hvitrosa blomster. Bladverket er mørkegrønt og indumentet under er olivenbrunt.

Bilde 3: *Rhododendron adenogynum* i Tromsø arktisk-alpine botaniske hage

Bilde 4: *Rhododendron bureavii* i Det norske arboretet på Milde

Rhododendron bureavii har noe av det flotteste bladverket blant rhododendronene! Kraftig fersken-oransje filtbelegg gir flott preg til buskene. Dette belegget dekker også unge skudd og blader, mens eldre blader er blanke og mørkegrønne. Jeg tør å anbefale denne arten brukt over hele landet. Buskene kan bli opp mot 3 m høye, men her i Tromsø er eldre plantene ikke mer enn 1 m. Buskene kommer sent i blomst, men kvitterer med rik «epleblomstring».

Bilde 5: *Rhododendron roxieanum* var. *parvum*

Rhododendron roxieanum blir også referert til som «Pinnsvin-rhododendron». Bladene er smale og lineære og som kallenavnet antyder stikker de ut som pigger. Der er flere varieteter, **var. oreonaster** har de smaleste bladene, og **var. parvum** har en mer kompakt vekst. I Tromsø er busken lave og kompakte i Bergen har de vokst seg mye større, ca 2 m.

Rhododendron clementinae byr på enda mer variasjon i farge og form av bladverk. Mørke, læraktige og konvekse blader gjør at denne skiller seg ut. Noen former har et blågrønt bladverk. Arten kommer sent i blomst, men har da vakre åpne rosa blomster.

Bilde 6: *Rhododendron clementinae* til venstre og *Rh. 'Teddy Bear'* til høyre

Taliensia-gruppen av rhododendron har mange flotte arter som er hardføre i Tromsø. Artene har imidlertid ikke vært mye benyttet i foredlingsarbeidet. Sorten **'Teddy Bear'** er imidlertid en hybrid hvor *Rh. bureavii* og *Rh. degronianum* er «foreldrene». Denne har rosa knopper og lys rosa blomster. Bladverket ligner også foreldrearten, hvor unge skudd og blader har et fersken-oransje filtag. Buskene vokser godt i Tromsø, er breie og tette.

Pontica-gruppen favner ikke like mange arter som foregående gruppe. I midlertid er de godt representert som foreldre i det «Uendelige» mangfoldet av rhododendron-sorter som finnes! *Rhododendron degronianum* subsp. *yakushimanum* og sorter av denne vært svært populær i Norge og Europa de siste 20-30 årene. Disse klarer seg imidlertid svært dårlig i Tromsø! Selv om de har god hardførhet for vinteren blir vekstsesonen for kort!

***Rhododendron* 'Ken Janeck'** er et av unntakene. Denne klonen/seleksjonen blomster og vokser jevnt og kompakt når buskene står lysåpnet. Høyden oppgis til å bli 50-100 cm, men i Tromsø er buskene så langt bare 50 cm. Hybridene **'Lampion'** og **'Lumina'** vokser og blomstrer også bra i Tromsø, men flere «*Yakushimanum*-sorter» har vært prøvd uten hell.

Bilde 7: *Rhododendron* 'Ken Janeck' til venstre og *Rh. aureum* til høyre

Rhododendron aureum også kalt svovel-rhododendron vokser inn i arktiske områder i Sibir. Arten er lavtvoksende til dels krypende, ikke mer enn 10 cm høy i botanisk hage, men **var. hypopitys** oppgis å være tett og vokser seg til 50 cm. Den blomstrer tidlig med svoveltgule blomster, og er den eneste arten hvor vi har funnet små frøplanter. Dette er imidlertid ikke frø som svever i lufta, eller spises av fugler. Skotske tilstander med ukontrollert spredning av rhododendron ut i naturen bør derfor være mulig å unngå!

Rhododendron brachycarpum* subsp. *tigerstedtii fra Sibir regnes for å være den mest hardføre av de «storbladede» rhododendronene og oppgis å ha tålt langt under -30 grader. I Tromsø vokser plantene greit og er nå over 1 m høye. De blomstrer jevn med hvite blomster, men nye skudd kan noen sesonger skjule blomstene.

Rhododendron brachycarpum* var. *roseum, samme art som foregående, men buskene er ikke mer enn 30-40 cm høye og har en kompakt vekstform. Blomstene og knopper er mer rosa enn foregående.

Bilde 8: *Rhododendron brachycarpum* var. *rosum* til venstre og *Rh. smirnowii* til høyre

Rhododendron smirnowii fra Kaukasus vokser helt opp mot tregrensen i fjellene. Der kan de vokse opp til 3 m høye, ca. 70 cm så langt hos oss. Dette er en av våre beste arter, sterk og fordringsløs med god bladsetting og mørkrosa blomster.

***Rhododendron* x 'Arnulf'** er av de flotteste rhododendronene vi har i Tromsø! *Rh. aureum* er en av foreldreartene, men denne sorten blir noe høyere 30-40 cm. Vi har en plante som er ca. 40 cm høy og over 1m i diameter. Bladverket er friskt grønt og dekker 100 %. Den blomstrer rikt vært år med friskt gule blomster. Sorten ble fremforetlet av Arnulf Ringstad. Den Norske Rhododendronforeningen fikk den registrert internasjonalt med navnet 'Arnrulf'. Forhåpentlig blir denne lett tilgjengelig fra norske planteskoler i fremtiden! God dekkevne, tidlig blomstring, rask vekst, tidlig knoppsetting og avmodning gjør denne sorten meget godt egnet for bruk i offentlige anlegg! Både for innlandsområder i sør og for det meste av Nord-Norge!

Bilde 9: *Rhododendron* 'Arnulf'

Rhododendron x 'Jaksonii' har i Tromsø vokst sammen i tette felt ca. 60 cm høye, og blomstrer årvist med hvit/rosa blomster.

Rhododendron x 'Mont Blanch' sorten ble beskrevet av Arnulf Ringstad som en av de beste på Gjøvik. Dette stemmer også for Alta og Tromsø. I nord har busker vokst seg til mellom 50-100 cm. høye. Sorten blomstrer årvist og rikt med rosa blomsterklaser.

Rhododendron x 'Cunninghams White' har vokst sammen i tette felt. Noen av kjennetegnene er blankt mørkegrønne blader og hvite blomster. Dette er en velkjent og mye brukt sort i sør som også klarer seg bra i Tromsø.

Rhododendron x 'Haga' er en blant flere finske sorter som er fult hardføre og vokser bra i Troms. Disse har *Rh. brachycarpum* ssp. *tigerstedtii* som en av foreldrene. 'Haga' blir ca. 1 m høy og har lyserøde blomster. Dessverre er de ikke vanlige i planteskole sortimentet.

Bilde 10: *Rhododendron 'Mont Blanch'*

Neriiflora-gruppen favner flere artene og sorter som er lavt voksende, til dels har krypende vekst. Flere har dekorativ bladverk og blomstrer med sterke farger særlig rødt. Tett bladverk og minimums høyde mellom 30-40 cm anser jeg som kriterier for egnethet til bruk i anlegg.

Bilde 11: *Rhodoendron microgynum* til venstre og *Rh. dichroanthum*

Rhododendron microgynum er en spennende art som vi kun har hatt i samlingen siden 2012. Den har i løpet av få år har etablert seg godt og er meget lovende i Tromsø. Den blomstrer jevnt hvert år med mørkerøde blomster, og oppgis å kunne bli mellom 50-100 cm høy.

Rhododendron dichroanthum har oransje blomster og kan i sør vokse seg opp til 1,5 m. I Tromsø har den ikke rukket å bli like høy. Den vokser og blomstrer ellers jevnt og godt. Flere sorter klarer seg godt. **'Scarlett Wonder'** og **'Baden Baden'** er blant de sortene man finner i alle hagesentre om våren. I botanisk hage har de vokst seg til tette felt som blomstrer rikt og årvist.

Bilde 12: *Rhodoendron 'Scarlett Wonder'*, som hos andre rhododendron blekner blomstene.

Flere arter tilhørende andre grupper av rhododendron kunne vært nevnt videre, men mange av disse er forholdsvis nyetablerte i Tromsø og har ikke blitt utsatt for noen spesielt kalde vintrer og dårlige vekstsesonger. Jeg avslutter med to arter hvorav den ene er forholdsvis nyetablert i Tromsø og den andre arten har vist seg hardfør og vakker gjennom mange sesonger.

Bilde 12: *Rhododendron pachysanthum* i Ålesund

Rhododendron pachysanthum har noe av det flotteste bladverket bland alle rhododendronene! Våre planter har vi kun hatt i 8 år og er ennå små, men de vokser jevnt, avmodner før vinteren, og fremviser allerede et flott bladverk! Buskene vokser seg tette og breie, ca. 1 m høye. Blomstene er lyserosa til hvite – «Epleblomster», men våre planter har ennå ikke begynt å blomstre. Denne arten er en av to arter fra Taiwan som klarer seg godt i Tromsø!

Bilde 13: *Rhododendron pachysanthum* plantet i 2009 i Tromsø (t.v.), *Rh. wardii* blomst med rød ganeflekk (t.h.)

Rhododendron wardii har sin utbredelse i Kina og Tibet. Arten har vakre runde blader. Den blomstrer rikt med store sitrongule blomster, og noen former har rød ganeflekk. Når buskene blomstrer vekker de oppsikt. Buskene er ganske åpne noe som gjør dem mere egnet som solitær planter enn til markdekkere i massebeplantninger.

Bilde 14: *Rhododendron wardii*, Foto Arve Elvebakk

Om forfatteren:

Kristian Nyvoll er utdannet ved Norges Landbrukshøgskole – studieretning Hagebruk, med fordypning innen Planteskole drift og Grøntanlegg. Jobbet 5 år ved Gjennestad Gartnerskole i Vestfold som lærer og avdelingsleder i planteskolen. Produksjon og bruk av planter til grøntanlegg var også der ett hovedanliggende. Er nå ansatt som gartner ved Tromsø arktisk-alpin botanisk hage, Universitetet i Tromsø.